

COLECȚIA ARHEOLOGICĂ A LUI MICHAEL LUISTER ȘI VESTIGIILE DE LA CAȘOLT

Radu Ardevan*

Cuvinte-cheie: Luister, Cașolt, așezare romană, colecție arheologică.

Schlüsselwörter: Luister, Kastenholz, römerzeitliche Siedlung, archäologische Sammlung.

Zusammenfassung. Es wurde hier ein Photo beschrieben und besprochen, das gegen Ende des 19. Jhs. aufgenommen wurde und archäologische Gegenstände darstellt. Dieses Photo wird im Siebenbürgischen Landesmuseum zu Klausenburg aufbewahrt. Alle dargestellten Stücke gehörten der Sammlung von Michael Luister, der bis 1909 als sächsischer Schullehrer in Kastenholz (Kr. Sibiu, Südsiebenbürgen) fungierte. Er war als Sammler und Liebhaber der Geschichte ziemlich bekannt. Seine Tätigkeit in diesem Dorf ließ sich aber erst jetzt durch die Archivurkunde *Series pastorum* sicherlich dokumentieren. Danach lebte er in seinem Heimatdorf Blutroth. Das Bild enthält 29 unterschiedliche Gegenstände, die alle aus Kastenholz stammten und danach verlorengegangen sein sollten. Ihre Liste wurde weitmöglichst aufgeführt. Viele gehören der Jungsteinzeit (Nr. 1-5, 8, 12-14, 16, 19, 29), davon sind zwei bloß paläontologische Kuriositäten (Nr. 18 und 27). Aber die übrigen Stücke gehören wahrscheinlich (Nr. 9, 26, 28) oder sicherlich (Nr. 6, 7, 10, 11, 15, 17, 20-28) der Römerzeit an. Höchstwichtig sind manche Stücke (Nr. 20-26), die nur in einer bewohnten Siedlung vorkommen können.

Bisher wusste man nichts über jedwelchen Beitrag dieses Sammlers an die Forschung der berühmten archäologischen Siedlung von Kastenholz. Die photographierten Gegenstände beweisen aber, daß Michael Luister im Dorf sowohl manche der vorgeschichtlichen Ortschaften als auch wenigstens einen bewohnten Ort der Römerzeit besichtigte, als die Forschung nur noch den römerzeitlichen Friedhof in Betracht gezogen hatte. Leider verstand er kaum die Wichtigkeit seiner eigenen Entdeckungen, so dass alle Angaben darüber unbekannt blieben.

În colecțiile Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca se păstrează și o fotografie care înfățișează câteva obiecte arheologice¹. A fost găsită întâmplător de noi, în cursul anului 1982, printre actele și documentele Cabinetului numismatic al muzeului clujean. Această fotografie are o culoare sepia, specifică imaginilor de acest fel realizate la hotarul dintre secolele XIX și XX. Dimensiunile ei sunt de 17 x 12,2 cm (**Fig. 1**). A fost lipită pe un carton, iar sub ea se găsește o menționare scrisă la mașină în limbile maghiară și germană: „Colecția de antichități a

* Conf. univ. dr., Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

¹ La data descoperirii nu era înregistrată. Ulterior a fost inclusă în fototeca secției de istorie veche a MNIT, secțiunea V.A. nr. 28.

domnului M. Luister, învățător la Cașolț”². Mai jos figurează și altă mențiune, de data aceasta numai în limba maghiară: „Fotografie făcută de Reinerth Károly, amator”³.

Deoarece în fața însemnării scrise figurează cifra VII, rezultă că fotografia făcea parte dintr-o serie – azi pierdută – de imagini ce reprezentau probabil obiecte similare. După uzanța vremii, asemenea fotografii vor fi servit la perfectarea unor achiziții de către muzeu⁴. Marcarea numelui deținătorului ne face să credem că obiectele reprezentate pe celelalte fotografii ale seriei vor fi aparținut altor colecționari.

Proprietarul acestor antichități nu este chiar necunoscut. El se numește Michael Luister și se știa că a activat pe la începutul secolului XX ca învățător și preot evanghelic la Berghin (ung. Berve, germ. Blutroth, jud. Alba⁵). Există dovezi că a studiat la gimnaziul săsesc din Sibiu⁶. A colaborat mult cu Muzeul Brukenthal, ale cărui inventare conțin foarte multe obiecte arheologice, din toate epocile, donate de harnicul învățător din Berghin. Ele provin mai ales din satul unde își desfășura activitatea, mai puține fiind adunate la Turdaș. Colecția arheologică școlară existentă atunci la Berghin – ale cărei obiecte au intrat în cea mai mare parte în patrimoniul muzeului sibian – trebuie să se fi datorat tot strădaniilor lui Luister⁷. Se mai cunoaște o notă a lui despre o descoperire preistorică făcută la Berghin⁸. Dar, la data când fotografia prezentată acum ne-a stârnit curiozitatea, nu se cunoșteau deloc obiecte donate de M. Luister care să provină de la Cașolț⁹. Amator pasionat de trecut, Michael Luister s-a ocupat și de etnografie. Se cunosc două articole scrise de el despre sărbătorile populare din Berghin și Ruscior¹⁰. Prin urmare, este absolut cert că M. Luister trebuie să fi avut o însemnată colecție de antichități de tot felul, probabil chiar cea cunoscută drept colecția școlii din Berghin, căci el însuși dona obiecte din componența ei Muzeului Brukenthal. Piese cuprinse în fotografia de la Cluj nu pot reprezenta decât o parte infimă a acesteia. Înainte de a merge mai departe, se ridică întrebarea de ce această fotografie a trebuit să ajungă în colecțiile Muzeului Ardelean, unde totuși nu a fost înregistrată. Așa cum am văzut, este posibil ca ea să fi însoțit o ofertă de vânzare, ofertă probabil refuzată, căci în vechile inventare ale muzeului nu apare numele lui Michael Luister¹¹. Un atare refuz nu ar reprezenta deloc ceva surprinzător pe atunci, date fiind marile greutatea materiale cu

² „Luister M. hermányi ev. tanító régiség gyűjteménye. Altertümersammlung des M. Luister, Lehrer in Kastenholz”.

³ „Reinerth Károly amatör felvétele”.

⁴ ARDEVAN, RUSU 1979, p. 389-390, 392.

⁵ SUCIU 1967, p. 73.

⁶ BRIEBRECHER 1915, p. 70, nr. 98. Vezi *infra*, nota 8.

⁷ MOGA, CIUGUDEAN 1995, p. 54-56. Vezi și *infra*, nota 8.

⁸ KVSL 33, 1910, p. 6-7.

⁹ Toate aceste informații ne-au fost oferite în anul 1983, cu multă amabilitate, de colegul Martin Rill, pe atunci muzeograf arheolog la Muzeul Brukenthal din Sibiu. Îi exprimăm și pe această cale mulțumirile noastre.

¹⁰ *Zwei Volksfeste in Blutroth*, în KVSL 9, 1886, p. 132-134; *Osterbräuche in Reußdorf*, în KVSL 12, 1889, p. 51-52. Vezi *supra*.

¹¹ Informația, primită tot în anul 1983, o datorăm regretatei colege Maria Mirel, multă vreme muzeograf și bibliotecar la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca. Îi acordăm și cu această ocazie un gând pios de mulțumire.

care instituția trebuia mereu să se lupte¹². Așa că piesele surprinse în această fotografie pot fi considerate ca pierdute. Cel mai probabil, oferta va fi fost înaintată muzeului cândva în preajma anului 1894, când directorul Henrik Finály a ieșit la pensie¹³. Așa s-ar putea cel mai lesne ca fotografia să fi ajuns între documentele vechi ale Cabinetului numismatic (unde Finály lucra adesea¹⁴) și să fi fost uitată acolo.

În fotografie se pot distinge 29 de piese diferite. Așezarea lor în cadru nu este însă cea mai bună¹⁵. Unele sunt parțial acoperite, pe altele doar câte un mic fragment vizibil le pune în evidență. Dacă cele mai multe pot fi identificate fără dificultăți deosebite, în schimb dimensiunile lor exacte nu pot fi stabilite, căci din imagine lipsește orice etalon. Pentru a întocmi lista lor, am numerotat obiectele în sensul mersului acelor de ceasornic (**Fig. 2**)¹⁶:

1. Jumătate de topor de piatră șlefuită, amigdaloid, perforat; spărtura pe perforare.
2. Fusaiolă de lut ars.
3. Lustruitor de piatră (?).
4. Greutate rotundă din lut ars (sau poate mărgea mare ?)¹⁷.
5. Topor-calapod din piatră șlefuită.
6. Piesă de bronz, probabil aplică ornamentală sau mânere; are aspectul unui carnasier gata de atac¹⁸.
7. Fibulă de bronz cu corpul puternic profilat¹⁹.
8. Topor masiv din piatră șlefuită, perforat, cu ceafa rotunjită; rupt în lung.
9. Vârf de lance din fier (probabil *hasta*).
10. Piesă mică de bronz, probabil buton.
11. Fibulă din bronz cu corpul puternic profilat și două nodozități²⁰.
12. Jumătate de topor de piatră șlefuită, amigdaloid, perforat; spărtura pe perforare.
13. Fusaiolă de lut ars.
14. Lustruitor de piatră.
15. Portagrafă de fibulă de bronz (aspectul ei sugerează tot o fibulă cu corpul puternic profilat)²¹.
16. Topor de piatră șlefuită, amigdaloid, pregătit pentru perforare și neterminat.
17. Opaș de lut ars, formă rotundă și un singur *rostrum*²².

¹² MIREL, ARDOS 1982, p. 667-669; ARDOS, MIREL 1983, p. 726-728.

¹³ ARDOS, MIREL 1983, p. 727.

¹⁴ PREDA 2008, p. 345.

¹⁵ Pentru comparație, a se vedea fotografiile colecției lui I. Botár din Turda (ARDEVAN, RUSU 1979, p. 392).

¹⁶ Determinarea tuturor obiectelor preistorice s-a făcut cu ajutorul regretatului coleg dr. Nicolae Vlăssă, pe atunci șef al secției de preistorie în cadrul muzeului clujean. Îi exprimăm în eternitate aleasa noastră grațitudine.

¹⁷ Dimensiunile ei relative par prea mari pentru a o considera tot fusaiolă.

¹⁸ Aspectul plat ne împiedică să o considerăm piesă ornamentală de la un car, căci îi lipsește orificiul de înmănușare.

¹⁹ COCIȘ 2004, p. 45-70 (sec. II p. Chr.), Tip 8.

²⁰ COCIȘ 2004, p. 71-73 (prima jumătate a sec. II p. Chr.), Tip 10-11.

²¹ Vezi *supra*, nota 19.

²² Imaginea este neclară; totuși, pare destul de asemănător cu opaițele de tip IX de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, databile cu precădere în secolul II p. Chr. (ALICU 1994, p. 52, 53-54, 56).

18. Melc fosil mineralizat, sau poate mulaj extern al unui melc fosil²³ (posibil din genul *Turitela*²⁴).
19. Cute din piatră șlefuită, perforată, fracturată la margine; dimensiuni mari.
20. Teseră pentru paviment din lut ars, în formă de 8 („pișcot”).
21. Idem.
22. Idem.
23. Tub de conductă din lut ars.
24. Idem.
25. Idem.
26. Fragment din lut ars, în unghi. Ar putea proveni de la o tavă preistorică sau – mai curând – de la un tub rectangular de hipocaust, fracturat longitudinal.
27. Melc fosil mineralizat²⁵.
28. Mâner masiv din lut ars, cu aspect ușor fațetat; probabil de la o amforă²⁶.
29. Jumătate de topor de piatră șlefuită, amigdaloid, de mari dimensiuni, perforat; spărtura pe perforare.

Din cele 29 de obiecte enumerate, două (nr. 18 și 27) sunt produse ale naturii, simple curiozități paleontologice, așa cum pot fi întâlnite numeroase altele asemenea pe întreg cuprinsul Transilvaniei. Celelalte sunt creații ale omului. Încadrarea lor cronologică este diferită. Toporul-calapod (nr. 5) ne duce cu gândul la un neolitic timpuriu. Cinci piese litice (nr. 3, 8, 14, 19, 29) aparțin cu siguranță epocii pietrei șlefuite, fără a putea face alte precizări, în timp ce alte trei (nr. 2, 4 și 13) pot aparține atât acestei epoci cât și eneoliticului. Cele trei topoare amigdaloidice mici sunt în aceeași situație (nr. 1, 12 și 16); dată fiind însă zona de colecționare, s-ar zice că pot fi atribuite culturii Coțofeni²⁷. Rămâne discutabil dacă vârful de lance (nr. 9) aparține epocii romane, căci tipuri asemănătoare se întâlnesc și în alte perioade istorice; la fel stau lucrurile și cu obiectele de la nr. 26 și 28. În contextul colecției însă – și, așa cum vom vedea mai departe, al zonei de colecționare – suntem înclinați să le atribuim epocii romane. Acesteia din urmă îi revin indubitabil celelalte 12 piese (nr. 6, 7, 10, 11, 15, 17, 20-25). Trebuie remarcat că obiecte precum teserile de paviment în formă de 8 (nr. 20-22) și tuburile de conductă (nr. 23-25, poate și 26) nu pot proveni în nici un caz dintr-o necropolă, ci numai dintr-o așezare.

Se cuvine a fi evidențiat faptul că proveniența obiectelor nu este menționată explicit. Dar, de vreme ce ele apar într-o singură fotografie și fără alte precizări, putem deduce că toate au fost adunate din aceeași localitate. Beneficiarul fotografiei va fi considerat că pomenirea locului de reședință al deținătorului face superfluă orice altă precizare, deci că piesele fotografiate împreună provin de la Cașolț (ung. Hermány, germ. Kastenzholz, jud. Sibiu²⁸).

²³ Pentru precizările asupra fosilelor paleontologice din colecție exprimăm încă o dată mulțumirile noastre colegilor de specialitate de atunci din Oficiul județean Cluj pentru Patrimoniul Cultural Național, anume Victor Cățanaș și regretatul Vasile Tanțău.

²⁴ Vezi *supra*, nota 16.

²⁵ Vezi *supra*, nota 23.

²⁶ Sau de la un vas preistoric de mari dimensiuni, cultura Basarabi? Vezi *supra*, nota 16.

²⁷ Vezi *supra*, nota 16.

²⁸ SUCIU 1967, p. 122.

Când am studiat pentru prima dată această fotografie, nu dispuneam de nici un indiciu că Michael Luister ar fi funcționat la Cașolț, ori că s-ar fi interesat de acest important sit arheologic, cunoscut și comentat încă din secolul XIX²⁹. Numele lui nu apărea niciodată printre cei care studiaseră ori colecționaseră materiale de pe acest amplasament³⁰. În plus, siturile preistorice de pe cuprinsul satului Cașolț nu fuseseră semnalate în literatura de specialitate decât după al doilea război mondial³¹. Doar marea necropolă din vremea provinciei fusese avută în vedere de cercetările vechi³². Singura așezare de epocă romană sesizată în localitate până la acel moment, modesta locuire dacică din punctul „Pepinieră”, nu părea să fi avut clădiri cât de cât mai impozante, cu ziduri, paviment din mozaic și canalizare³³. Ca atare, am presupus că obiectele arheologice înfățișate aici ar putea proveni mai degrabă de la Berghin, satul unde colecționarul cu siguranță activase ca învățător³⁴; aici apăruseră vestigii din toate epocile ilustrate de acest set de materiale³⁵, inclusiv o așezare romană cu construcții de piatră și cărămidă, cunoscută încă din secolul XIX³⁶. Cât despre consemnarea dactilografiată din josul fotografiei, am socotit-o rezultatul vreunei erori comise de colaboratorii muzeului clujean. Dar această opinie, susținută doar de argumentul *ex silentio*³⁷, s-a dovedit greșită. Ea n-a ținut seama de seriozitatea cu care lucrau cărturarii – chiar amatori – de la cumpăna secolelor XIX – XX. O eroare de acest fel ar fi fost greu de conceput atunci, și sigur ar fi stârnit imediat reacții negative. Mai trebuie avute în vedere pregătirea și profilul moral al lui Michael Luister: amator onest și competent, care și-a recoltat antichitățile și din alte situri arheologice, el nu ar fi indicat niciodată incorect proveniența obiectelor din colecție.

O verificare în materialele de arhivă săsești păstrate la Sibiu în cadrul „Centrului G. D. Teutsch”³⁸ a pus în lumină consemnările din manuscrisul dactilografiat *Series pastorum*, care privește tocmai formația și cariera preoților evanghelici din Transilvania³⁹. Aici se consemnează și activitatea lui Michael Luister. Se spune că el era originar din Berghin, și că după absolvirea studiilor a lucrat ca învățător la Cașolț până în anul 1909, când a fost ales preot în satul său natal. De atunci și până în 1920 a slujit la Berghin ca paroh evanghelic, și totodată ca învățător. Așadar, colecționarul discutat acum a locuit și lucrat efectiv la Cașolț, deci piesele din fotografie provin într-adevăr tocmai din această localitate.

Desigur, exclusiv pe baza fotografiei comentate acum nu mai putem stabili punctele topografice din care M. Luister și-a adunat obiectele arheologice. Dar putem

²⁹ LUCA, PINTER, GEORGESCU 2003, p. 74-76; GUDEA 2008, p. 107, nr. 22.

³⁰ LUPU 1955, nr. 3-4, p. 97-127.

³¹ Lipsesc la RÓSKA 1942, p. 258-259. Vezi și LUCA, PINTER, GEORGESCU 2003, p. 74-75.

³² LUPU 1955, p. 115-116, 119; MACREA, DOBROIU, LUPU 1959, p. 403-409; HUSAR 1999, p. 175-178, 275.

³³ MACREA, DOBROIU, LUPU 1959, p. 409-410; TUDOR 1968, p. 282.

³⁴ Idee exprimată în comunicarea noastră *O colecție arheologică necunoscută*, prezentată la sesiunea științifică a Muzeului clujean din 27-29 mai 1983.

³⁵ MOGA, CIUGUDEAN 1995, p. 54-56

³⁶ TUDOR 1968, p. 170; GUDEA 2008, p. 83-84, nr. 11.

³⁷ M. Luister nu este deloc menționat în cartea recentă a lui KÖNIG 1996.

³⁸ Căutarea a fost efectuată în 1996 de d-na dr. Monica Vlaicu, colaboratoare a acestei instituții; îi adresăm și pe această cale mulțumirile și recunoștința noastră.

³⁹ Aparține fondului „Zentral-Archiv der Evangelischen Kirche Rumäniens”, păstrat ca atare la acest centru cultural.

afirma că el trebuie să fi cunoscut măcar unele areale de pe cuprinsul satului Cașolț unde apăreau diverse vestigii preistorice⁴⁰. În mod surprinzător, acestea au rămas nesemnificate, fiind descoperite prin săpături arheologice abia după 1945⁴¹. Această neîmplinire reflectă nivelul redus de înțelegere a importanței unor asemenea vestigii la vremea aceea, atât de către colecționar cât și de către societatea în mijlocul căreia el a activat. Totuși, prin simpla lor colectare, Michael Luister își dovedește interesul pentru istoria îndepărtată, încă puțin prezent în preocupările vremii, și el poate fi considerat un modest precursor al studiilor de preistorie în Transilvania. În mod categoric, el va fi bătut cu piciorul împrejurimile satului și va fi adunat artefacte vechi din locuri neumblate de alți exploratori ai vremii.

Cât despre piesele aparținând civilizației romane, am văzut că unele denotă existența unei locuiri cu un anumit nivel de civilizație, adică având structuri de zid și chiar aducțiuni a apei. Din nou, se vede că M. Luister nu se mulțumise cu punctele topografice frecventate de alții, și că el aflase ceva ce contemporanii lui nu știau încă, anume un amplasament cu asemenea vestigii. Or, investigații de teren mai recente au dus la precizarea mai multor puncte din hotarul satului cu ruine ale unor locuiri din epoca romană, contemporane cu marea necropolă de incinerare de la „Dealul Bradului”⁴². Alături de un asemenea punct la nord de sat⁴³, vestigii mai consistente au apărut în spatele grajdurilor fostului C.A.P. (posibil un *vicus*)⁴⁴ și îndeosebi la est de sat (punct considerat un probabil alt *vicus*)⁴⁵. Evident că, în lipsa săpăturilor arheologice, nu se pot face alte precizări cronologice, nici nu se poate determina relația între aceste așezări și marea necropolă tumulară atribuită unor celți în curs de romanizare⁴⁶.

Nu putem ști de unde anume va fi adunat Michael Luister piesele romane nr. 20-26, dar cu siguranță el ajunsese să cunoască măcar unul din aceste amplasamente cu urme de locuire romană provincială. Este regretabil, dar totodată explicabil că harnicul colecționar nu a sesizat importanța descoperirii sale și nu s-a străduit s-o facă cunoscută cumva. Nici persoanele de la Cluj care îi vor fi văzut fotografia cu piesele arheologice de la Cașolț nu par să fi sesizat această însemnătate a lor.

Colecția arheologică a lui Michael Luister, desigur identică ulterior cu cea școlară din Berghin, rămâne oricum un episod interesant din istoria arheologiei transilvane, ce ilustrează constituirea acestei științe și a culturii pe care ea o presupune printre cărturarii provinciei. Iar lotul de piese arheologice ilustrat în fotografia prezentată acum, lot constituit cu siguranță înainte de 1909, aduce o dovadă în plus despre amploarea și nivelul locuirii romane de la Cașolț, ca și despre existența altor situri arheologice în hotarul satului actual.

⁴⁰ LUCA, PINTER, GEORGESCU 2003, p. 74-76.

⁴¹ *Vezi supra*, notele 31-33.

⁴² LUCA, PINTER, GEORGESCU 2003, p. 75 (nr. 5).

⁴³ LUCA, PINTER, GEORGESCU 2003, p. 76 (nr. 8).

⁴⁴ POPA 2002, p. 49; LUCA, PINTER, GEORGESCU 2003, p. 76 (nr. 7).

⁴⁵ POPA 2002, p. 49; POPA 2000, p. 164; LUCA, PINTER, GEORGESCU 2003, p. 76 (nr. 6).

⁴⁶ HUSAR 1999, p. 106, 107-108, 174-175, 177, 179-180, 182.

ILUSTRĂȚII

- Fig. 1 Piese arheologice de la Cașolț, din colecția lui Michael Luister (fotografie).
Fig. 2 Piese arheologice de la Cașolț, din colecția lui Michael Luister (desen).

Verzeichnis der Abbildungen

- Abb. 1 Archäologische Stücke von Kastenholz, aus der Sammlung von Michael Luister (Photo).
Abb. 2 Archäologische Stücke von Kastenholz, aus der Sammlung von Michael Luister (Zeichnung).

BIBLIOGRAFIE

ALICU 1994

D. Alicu, *Opaițele romane. Die römischen Lampen. Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, București, 1994.

ARDEVAN, RUSU, 1979

R. Ardevan, A. A. Rusu, *Botár Imre și colecția sa de antichități*, în *ActaMP*, 3, 1979.

ARDOS, MIREL 1983

A. M. Ardos, Maria Mirel, *Preocupări ale Muzeului Ardelean pentru conservarea și restaurarea bunurilor muzeale*, în *ActaMN*, 20, 1983.

BRIEBRECHER 1915

R. Briebrecher, *Geschichte der hermannstädter Realschule*, Hermannstadt, 1915.

COCIȘ 2004

S. Cociș, *Fibulele din Dacia romană. The Brooches from Roman Dacia*, Cluj-Napoca, 2004.

GUDEA 2008

N. Gudea, *Așezări rurale în Dacia romană (106-275 p. Chr.) Schiță pentru o istorie a agriculturii și satului daco-roman*, Oradea, 2008.

HUSAR 1999

A. Husar, *Celți și germani în Dacia romană*, Cluj-Napoca, 1999.

KÖNIG 1996

W. König, *Beiträge zur Siebenbürgischen Schulgeschichte*, Wien - Köln - Weimar, 1996.

LUCA, PINTER, GEORGESCU 2003

S. A. Luca, Z. Pinter, A. Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu (situri, monumente arheologice și istorice)*, Sibiu, 2003.

LUPU 1955

N. Lupu, *Istoricul cercetărilor necropolei de la Cașolț - Sibiu*, în *Studii și cercetări științifice Cluj. Seria III. Științe sociale*, Cluj, 6, 1955, nr. 3-4, p. 97-127.

MACREA, DOBROIU, LUPU 1959

M. Macrea, E. Dobroiu, N. Lupu, *Șantierul arheologic Cașolț - Calbor*, în *MCA*, 5, 1959, p. 403-409.

MIREL, ARDOS 1982

Maria Mirel, A. M. Ardos, *Documente privitoare la situația materială a Muzeului Ardelean la începutul secolului XX*, în *ActaMN*, 19, 1982.

MOGA, CIUGUDEAN 1995

V. Moga, H. Ciugudean (red.), *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Alba Iulia, 1995.

PREDA 2008

C. Preda, *Enciclopedie de numismatică antică în România*, București, 2008.

POPA 2000

D. Popa, *Viața rurală în Transilvania romană*, Sibiu, 2000.

POPA 2002

D. Popa, *Villae, vici, pagi. Așezările rurale din Dacia intracarpatică*, Sibiu, 2002.

RÓSKA 1942

M. Róska, *Erdély régészeti repertórium. I. Oskör*, Kolozsvár, 1942, p. 258-259.

SUCIU 1967

Suciu C., *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, 1967.

TUDOR 1968

D. Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia romană*, București, 1968.

Fig. 1

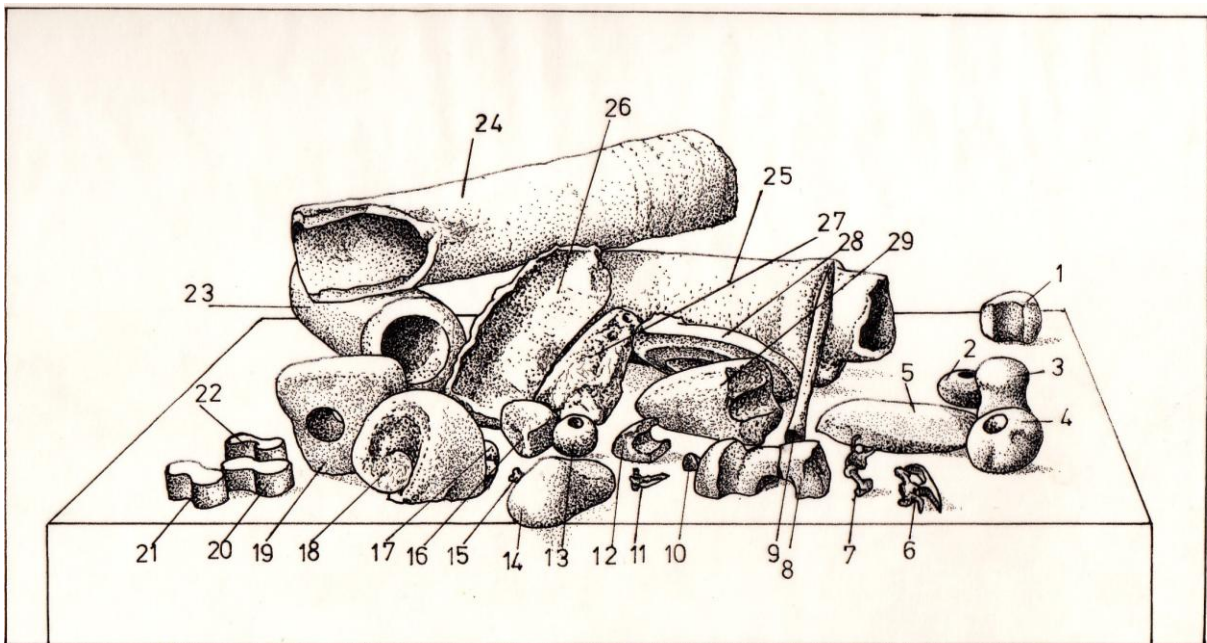

Fig. 2